

Əziz Məmmədkərim oğlu Əliyev

Mirməmməd Cavadzadə,

Əziz Əliyev adına Azərbaycan Dövlət Həkimləri Təkmilləşdirmə institutunun direktoru,
AMEA-nın həqiqi üzvü, akademik

Bu il Azərbaycanın böyük ictimai-siyasi xadimi, tibb elmləri doktoru, professor, görkəmli pedaqoq və səhiyyə təşkilatçısı Əziz Məmmədkərim oğlu Əliyevin anadan olmasının 110 ili tamam olur. Əziz Əliyev Azərbaycan xalqının XX əsrdə yetirdiyi dəyərli sınımlardan biridir desək, yanlışdır. Onun adı Azərbaycan təbabətinin korifey alimləri M. Mirqasımov, M. Topçubaşov, Ə. Qarayev kimi şəxsiyyətlərlə bir sırada çəkilir.

Əziz Əliyevin qeyri-adi təşkilatçılıq qabiliyyəti, elmi təfəkkürü, pedaqoji təcrübəsi bu gün də xalqımız üçün nümunədir. Azərbaycan həkimləri bu görkəmli şəxsiyyətin xatirəsini daim uca tutur, onun şanlı həyat yolunu, elmi irsini öyrənir və gənc nəslin tərbiyəsində örnək kimi istifadə edirlər.

Əziz Məmmədkərim oğlu Əliyev 1897-ci ilin yanvar ayının birində İrəvan quberniyasının Hamamlı kəndində Məmmədkərim Kərbəlayi Qurbanəli oğlunun ailəsində anadan olmuşdur. Anası Zəhra xanım o dövrün zəngin ailələrindən birinin övladı idi. Zəhra xanımın atası İbrahim bəy Süleymanbəyov dövrünün tanınmış ziyalı, əsil-nəcabətli, imkanlı bəy nəslindən idi.

Əziz Əliyevin atası Məmmədkərim kişi Hamamlının sayılan-seçilən sakinlərindən biri idi. Bacarıqlı, uzaqgörən, insanlarla ünsiyyət yaratmağı bacaran bir şəxs olduğu üçün 1898-ci ildə Məmmədkərim kişi İrəvan quberniyasının Uçkilsə uyezdində kəndxuda təyin edilir. O vaxtlar İrəvan Zaqafqaziyanın iri şəhərlərindən biri idi. Uşaqlarının təhsilini təmin etmək üçün Məmmədkərim kişi 1905-ci ildə İrəvana köçməli olur. Beləliklə, Əziz Əliyev ailəsinin yaşadığı İrəvan şəhərində rus-tatar məktəbində təhsil alır. 1908-ci ildə şəhər gimnaziyasına daxil olur. Gimnaziyada ancaq əla qiymətlərlə oxuduğu üçün Əziz təhsil haqqından azad edilir.

Əzizin ailəsi 1908-ci ildə Rusiyanın Çita şəhərinə köçür və o, 1914-cü ilə kimi bu şəhərdəki gimnaziyada oxumalı olur. 1914-cü ildə onun ailəsi yenidən İrəvana qayıdır və Əziz burada orta təhsilini davam etdirir. İrəvan gimnaziyasını 1917-ci ildə qızıl medalla bitirən Əziz ali təhsil almaq arzusunda idi. Lakin ailəsinin maddi vəziyyəti buna imkan vermir. Əziz Bakı milyonçusu, xeyriyyəçi Hacı Zeynalabdin Tağıyevə müraciət etməyi qərara alır. Hacı bu gəncin müraciətinə diqqət və qayğı ilə yanaşır və ona təhsilini davam etdirmək üçün maddi yardım göstərir. Hacınin köməkliliyilə Əziz Peterburqa gedir və Hərbi-Tibb Akademiyasına daxil olur. Akademiyanın birinci kursunu bitirdikdən sonra Rus imperiyasında baş verən məlum hadisələr, eləcə də İrəvan azərbaycanlılarına qarşı təxribatlar Əziz Əliyevi təhsilini yarımçıq qoymağa vadar edir.

Həmin dövrdə Əziz ailəsi ilə birlikdə əvvəl Şərurun Şahtaxtı kəndinə, sonra isə İranın Ərəblər kəndinə köçür. Qaçqınlıq həyatına dözə bilməyən Zəhra xanım Ərəblər kəndində vəfat edir. Şahtaxtı ermənilərdən təmizləndikdən sonra Əzizin ailəsi Şahtaxtıya qayıdır. Burada Ə. Əliyev tibbi fəaliyyətlə məşğul olur və ailəsini dolandırmağa çalışır.

Əziz Əliyevin Bakı həyatı 1923-cü ildən başlanır. Burada o, Bakı Xalq Komissarlığı Sovetində əvvəlcə iş icraçısı, sonra isə ümumi şöbənin müdir müavini vəzifələrində çalışır. Bu müddət ərzində tibb fakültəsində təhsilini davam etdirir və 1927-ci ildə həkim diplomu alır. Ali təhsilini başa vurduqdan sonra Əziz Əliyevin həyatı üç böyük sahəni əhatə edir: elmi araşdırmalar, səhiyyənin və tibb təhsilinin təşkili və ictimai-siyasi fəaliyyət.

ELM

İnstitutu bitirdikdən sonra Əziz Əliyev klinik ordinatora, sonra isə aspiranturaya göndərilir. Əziz Əliyevin tədqiqatlarının əsas istiqaməti eksperimental təbabətin inkişafına yönəlmişdi. Onun elmi

əsərlərində laborator diaqnostikanın əsasları, allergiya sensibilizasiya problemləri, eksperimental nefrit və desensibilizasiya məsələləri, biokimyəvi tədqiqatlar xüsusi yer tutur. 1929-cu ildə o, aspiranturamı müvəffəqiyyətlə bitirir və namizədlik dissertasiyası müdafiə edir.

Əziz Əliyev qazandığı müvəffəqiyyətdən sonra arxayınlaşan insanlardan deyildi. O, daim axtarışda olan, elmin enişli-yoxuşlu yollarında qətiyyətlə irəliləyən araşdırmaçı idi. Əziz Əliyevin elmdə fəth etdiyi növbəti zirvə doktorluq dissertasiyası idi. Onun 1937-ci ildə «Eksperimental nefrit» mövzusunda müdafiə etdiyi dissertasiya milli kadrlar arasında müdafiə olunmuş ilk doktorluq dissertasiyalarından biri idi və müəllifin klinisist-tədqiqatçı kimi istedadını üzə çıxarmışdı. Bu elmi əsər kəskin nefritin patogenezinə allergiyanın roluna həsr olunmuşdu. Tədqiqatlar kəskin nefritin müalicəsində spesifik və qeyri-spezif terapiyanın seçilməsini şərtləndirirdi. O da qeyd olunmalıdır ki, bu əsər SSRİ Elmlər Akademiyasının mükafatına layiq görülmüşdü. 1939-cu ildə isə Ali Attestasiya Komissiyasının qərarı ilə Əziz Əliyevə tibb elmləri doktoru alimlik dərəcəsi verilir.

Elmi tədqiqatlar apardığı müddət ərzində Əziz müəllim tibb sahəsində bir sıra elmi əsərlər dərc etdirir. Bunların arasında fakultə terapiyası klinikasında işləyərəkən Azərbaycan dilində yazdığı «Klinik analizlər» kitabı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu əsər respublikamızda Azərbaycan dilində çap olunan ilk dərslərdən biri olduğu üçün qısa müddət ərzində tələbələrin və müəllimlərin stolüstü kitabına çevrilmişdi. «Klinik analizlər» əsərinə o dövrdə kafedra müdiri işləmiş professor G. Yeqorov rəy vermiş, kitabın əhəmiyyətini və aktuallığını qeyd etmişdi. Respublikanın görkəmli alim və pedaqoqlarının yekdil rəyinə görə, bu kitabın Azərbaycan həkimlərinin kliniki hazırlığında əvəzsiz rolu olmuşdur.

TƏŞKİLATÇI

Professor Əziz Əliyev gözəl alim olmaqla yanaşı, fenomenal təşkilatçılıq qabiliyyətinə malik insan idi. Əziz müəllimin səhiyyə və tibb təhsilinin təşkilatçısı kimi fəaliyyəti haqqında əfsanələr dolaşır. Onun işgüzarlığı, prinsipliliyi, bacarığı onu həmkarlarına sevdirmiş, işlədiyi bütün sahələrdə ona hörmət qazandırmışdı. İşlədiyi sahələr isə çox müxtəlif idi...

Əziz Əliyev Azərbaycan Səhiyyə Komissarlığında müalicə şöbəsinin müdiri, Xalq Komissarının müavini, Dövlət klinikasının direktoru, Dövlət Klinik İnstitutunun direktoru, Bakı səhiyyə şöbəsinin rəisi, Azərbaycan Dövlət Tibb institutunun direktoru, Azərbaycan SSR Xalq Səhiyyə Komissarı, Həkimləri Təkmilləşdirmə institutunun direktoru vəzifələrində çalışmışdır. Xalq Səhiyyə Komissarlığında çalışdığı illərdə Əziz Müəllim elmi-pedaqoji fəaliyyətini davam etdirirdi. Onun elmi əsərlərinin bir qismi məhz həmin illərdə işıq üzü görmüşdü.

Elmi araşdırmalara bağlılıq, gənclərlə çalışmaq, onları öyrətmək və tərbiyə etmək istəyi Əziz müəllimi Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutu ilə doğmalaşdırır. Əziz Əliyev qısa fasilə ilə altı il bu təhsil müəssisəsinin rəhbəri vəzifəsində çalışmışdır. Tibb İnstitutunda işlədiyi dövrdə bu böyük kollektivin professor-müəllim heyətinə rəhbərlik etməklə yanaşı, Əziz Əliyev tələbələrlə sıx ünsiyyətdə olur, onların təlim-tərbiyəsinə, elmə dərindən yiyələnmələrinə böyük diqqət yetirirdi. Onun elmi əsaslandırılmış, xəstəliklərin hərtərəfli analizi haqqında maraqlı mühazirələrini tələbələri bu gün də xatırlayırlar.

Xalq Səhiyyə Komissarlığında çalışdığı dövrdə rəhbərlik Əziz Əliyevi səhiyyə təşkilatının ən çətin və məsuliyyətli sahələrinə göndərirdi. Hər hansı problem yaranan zaman yada düşən ilk şəxs Əziz Əliyev olurdu. Çünki bütün respublika bilirdi ki, Əziz Əliyev işgüzarlığı və tələbkarlığı hesabına təyin olunduğu bütün sahələrdə yüksək peşəkarlıq nümayiş etdirəcək, tapşırılan işin öhdəsindən müvəffəqiyyətlə gələ biləcək. Məhz buna görə də Gəncə səhiyyəsinə mövcud problemləri həll etmək, Bakı şəhərində tibb xidmətinin səviyyəsini yaxşılaşdırmaq Əziz Əliyevə həvalə olunmuşdu.

İCTİMAİ XADİM

Əziz Əliyevin təşkilatçılıq qabiliyyəti respublikanın o zamankı rəhbərliyi tərəfindən çox yüksək qiymətləndirilirdi. Əziz müəllim Azərbaycan Ali Sovetinin katibi, Azərbaycan SSR Xalq Səhiyyə Komissarı, Dağıstan Vilayət PK-nın birinci katibi, Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin sədr müavini vəzifələrində çalışmışdır. Əziz Əliyev 1941-ci ilin sentyabrından 1942-ci ilin martına qədər İrandakı Sovet qoşunları 47-ci ordusunun hərbi şurasının üzvü vəzifəsində işləyib.

Əziz Əliyevin Dağıstanda işlədiyi dövr çox şərəfli və mürəkkəb dövr olmuşdu. Faşist Almaniyasının Sovet İttifaqına gözlənilməz hücumu nəticəsində Qafqazın alınması təhlükəsi yaranmışdı. Almanlar artıq Mozdok şəhərinə yaxınlaşmışdılar. Qafqazın astanasında yerləşən çoxmillətli Dağıstan vilayətinin böyük strateji və siyasi əhəmiyyəti var idi. Həmin dövrdə SSRİ rəhbərliyi əvvəlcə Dağıstan xalqlarını, sonra isə azərbaycanlıları köçürmək planları hazırlayırdı. Bu arada işə Mircəfər Bağırov qarışırdı. Bağırov Stalini inandıra bilir ki, Dağıstan xalqlarının köçürülməsi məqsədəuyğun addım deyil. Stalin Dağıstana rəhbərlik məsuliyyətini şəxsən Mircəfər Bağırova həvalə edir.

Bu dövr istər Dağıstan, istərsə də Azərbaycanın tarixində çox çətin və mürəkkəb dövr idi. Bağırov başa düşürdü ki, Dağıstan xalqları sürgün edilərsə, azərbaycanlıları da eyni aqibət gözləyə bilər. Bir sözlə, Dağıstanda xalqımızın müqəddəratı həll olunmalı idi. Ona görə də Bağırov Dağıstana rəhbərlik etmək üçün işgüzar, mətin və inanılmış adam göndərməli idi. Bağırov bu məsuliyyətli vəzifəni Əziz Əliyevə həvalə edir və tezliklə yanılmadığını görür: Əziz Əliyev bu vəzifənin öhdəsindən ləyaqətlə gəlir. Onun Dağıstana rəhbərlik etdiyi dövrdə respublikada sabitlik və əmin-amanlıq hökm sürürdü. Əziz Əliyev Dağıstan xalqları arasında böyük hörmət və nüfuz qazanır. Ə. Əliyevin Dağıstanda işlədiyi illər onun mənalı ömrünün ən şərəfli və ləyaqətli dövrü olmuşdu. Əziz müəllim bu qardaş respublikada fədakarlıqla çalışmış, Dağıstan və Azərbaycan xalqları arasında dostluq əlaqələrini möhkəmlətməmiş, öz fəaliyyətilə Azərbaycan xalqına şərəf gətirmişdi.

Dövlət və partiya orqanlarında işlədiyi dövrdə Əziz Əliyev SSRİ və Azərbaycan SSR Ali sovetlərinin deputatı seçilmişdir. Ali seçkili orqanlarda bütövlükdə 18 il fəaliyyət göstərmişdir. Bu dövrdə Əziz Əliyev SSRİ Ali Sovetinin qərarı ilə iki dəfə “Lenin ordeni” (1942 və 1944-cü illər), “Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni” (1943) və «I dərəcəli vətən müharibəsi ordeni» (1945) ilə təltif edilmişdir. Ona «Qafqazın müdafiəsi uğrunda», «Almaniya üzərində qələbəyə görə», «1941-45-ci illərdə Böyük Vətən müharibəsində şərəfli əməyə görə», «Moskvanın 800 illiyinə görə» medallar verilmişdir.

TƏBABƏT ELMİ VƏ TİBB TƏHSİLİ

Əziz Əliyevin ömrünün son illəri (1951-1962) tibb elmi və təhsili ilə bağlıdır. O, 1951-ci ildə Azərbaycan Səhiyyə Nazirliyi Bərpa Cərrahlığı və Ortopediya institutunun direktoru təyin edilir və bu vəzifədə 1956-cı ilə qədər çalışır. Həmin institutun fəaliyyətini dövrün tələblərinə uyğun qurmaqla yanaşı, özü də dəyərli elmi araşdırmalar aparır. Onun elmi əsərləri İkinci Dünya müharibəsində sağlamlığını itirmiş şəxslərin bərpa müalicəsinin təşkili məsələləri, neft sənayesində və kənd təsərrüfatında travmatizmin azaldılması yolları və digər aktual problemlərə həsr olunmuşdur. Əziz Əliyevin həmin dövrdə çap olunmuş elmi əsərləri indi də öz aktuallığını itirməmişdir. Hal-hazırda Azərbaycanda, eləcə də dünya miqyasında ölüm səbəbləri arasında qan-damar sistemi xəstəlikləri və bəd xassəli işlərdən sonra travmatizm üçüncü yeri tutur. Professor Əziz Əliyevin Ortopediya, Travmatologiya və Protezləşdirmə İnstitutunda direktor olduğu dövrdə hər il yekun elmi konfransları keçirilmiş və elmi məcmuələr nəşr olunmuşdur. Hər məcmuədə onun institut direktoru kimi problem məqaləsi verilir və travmatizm dövlət əhəmiyyətli problem kimi təhlil olunurdu.

Ə. Əliyev uzun müddət hal-hazırda onun adını daşıyan Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutuna rəhbərlik etmişdir. Həmin dövr institutun inkişafının çiçəklənmə dövrü idi. Əziz Əliyev institutun professor-müəllim və müdavim heyəti üçün Vətənə, xalqa, elmə təmənnasız xidmətin canlı nümunəsi idi. O, kollektivə həyat təcrübəsindən irəli gələn, sınaqdan keçirilmiş üsullarla rəhbərlik edirdi. Ona görə də Əziz Əliyevin ətrafında yüksək səviyyəli intellektual şəxslər toplanmışdı. Onun böyük nüfuzu, tələbkarlığı, işgüzarlığı sayəsində Azərbaycan Həkimləri Təkmilləşdirmə institutu Sovet İttifaqının ən nüfuzlu təhsil müəssisələrindən biri səviyyəsinə ucaldı. Artıq 60-cı illərdə İttifaq miqyaslı institut statusu almış bu təhsil ocağında bütün Sovet respublikalarından gələn həkimlər ixtisaslarını artırır və yeni ixtisaslara yiyələnirdilər.

Ə. Əliyev böyük səhiyyə təşkilatçısı kimi fəaliyyətinin bütün mərhələlərində müstəsna keyfiyyətləri ilə seçilmişdir. Onun şəxsiyyətində formal və rəsmi liderlik xüsusiyyətləri vəhdət təşkil edirdi. Əziz Əliyev haqqında yazılmış xatirələrdə tez-tez vurğulanan xüsusiyyət onun rəhbərlik etdiyi bütün sahələrdə

idarəetmənin ən çətin problemi olan konfliktlərin həlli yollarının tapılması idi. Əziz Əliyev idarəçiliyi əxlaqa, milli dəyərlərə, insani keyfiyyətlərə əsaslanan müdriklik rəmzidir.

Ə. Əliyevin həyat yolu, gördüyü işlər bugünkü və gələcək nəsillərə qiymətli töhfədir. Onun adı ölkəmizin hər yerində hörmətlə yad edilir, işləri vətənə və xalqa təmənnəsiz xidmətin parlaq nümunəsi kimi təbliğ olunur.

Azərbaycan Dövlət Həkimləri Təkmilləşdirmə institutunun professor-müəllim heyətinin xahişini nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Sovetinin 27 sentyabr 1962-ci il tarixli 773 sayılı Qərarına əsasən, bu instituta professor Əziz Əliyevin adı verilmişdir. Ölkəmizin iqtisadi, sosial və mədəni inkişafı naminə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin siyasətinə müvafiq olaraq, ADHTİ tibb elminin, səhiyyənin və tibb təhsilinin təkmilləşdirilməsi üçün mümkün olan bütün imkanlardan istifadə edir, Ə. Əliyevin qoyduğu irsi qoruyur və inkişaf etdirir.